

دانشگاه پیام نور تهران (مرکز تحصیلات تکمیلی تهران)
پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد
رشته الهیات (گرایش تاریخ تشیع)
گروه علمی تاریخ

عنوان پایان نامه :

بررسی حیات اجتماعی، فرهنگی شیعیان در عصر آل بویه

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسین مفتخری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر هوشنگ خسروبیگی

نگارش :

مریم کمالی حمیدآبادی

شهریور 1391

سپاسگزاری

برخود لازم می دانم که از زحمات تمامی اساتید محترم در این مقطع تحصیلی که افتخار شاگردی و علم آموزی در محضر ایشان را داشتم، تشکر و قدردانی نمایم. به ویژه از جناب آقای دکترمفتخری استاد راهنما، و جناب آقای دکتر خسروبیگی استاد مشاور، و جناب آقای دکتر فروزان که زحمت داوری این پایان نامه را پذیرفتند، صمیمانه تشکر و سپاسگزاری می نمایم.

همچنین از جناب آقای حسین اسلامی رئیس پژوهشکده ساری شناسی که در مراحل مختلف پایان نامه حضور بنده را در این پژوهشکده پذیرا بوده و در تهیه پاره ای از منابع، بنده را یاری نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

تقدیم به:

به روح بلند پدر بزرگوارم

و

مادر مهربانم

و

همسر

و

فرزندانم (کوثر و معصومه)

که همواره پشتیبانم بوده اند.

چکیده:

بویه‌پیان که از نواحی شمال ایران برخاستند، توانستند یکی از معتبرترین حکومت‌های ایرانی و شیعی را تأسیس نمایند. این سلسله ایرانی شیعه مذهب در میان سال‌های 321ه.ق تا 448ه.ق. قبر قسمت‌های غربی، جنوبی و مرکزی ایران تسلط یافتند و موفق شدند بر بغداد مرکز خلافت عباسی چیره شوند. ظهور حکومت آل بویه به عنوان یک دولت شیعی و تسلط آنان بر امور خلافت عباسی سبب ایجاد تحولی جدید در حیات اجتماعی و فرهنگی شیعیان گردید و تأثیر زیادی بر پدید آمدن تمدن طلایی اسلام در قرن چهارم هجری داشت. آل بویع با حمایت جدی از علما و دانشمندان شیعی و احداث مدارس، دارالعلم‌ها، کتابخانه‌ها و ایجاد فضای مناسب برای علما دانشمندان شیعی فصل نوینی در مذهب تشیع ایجاد نمودند، به طوریکه آثار و تألیفات به جای مانده از علما و دانشمندان شیعی عصر آل بویه از منابع غنی و ارزشمند شیعیان محسوب می‌گردد. امرای آل بویه با ترویج شعائر دینی و اجرای آداب رسوم مذهبی مختص شیعیان مانند رفتن به زیارت، تعمیر و بازسازی بقاع متبرکه و قبورائمه شیعه (ع) و دستور برپایی مراسم جشن غدیر خم و عزاداری عاشورا سبب زنده کردن مذهب تشیع و خروج شیعیان از تقیه و انزوا و حضور آنان در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی و ازدیاد پیروان شیعی شدند، تا آنجا که آشکارا به اجرای مناسک مذهبی و بیان عقائد خود پرداختند و شعارهای شیعی را علنی نمودند، در حالیکه تا قبل از آن هرگز اجازه اجرای این مناسک و بیان عقائد خود به صورت علنی و آشکار نداشتند.

واژگان کلیدی: آل بویه، عباسیان، شیعیان، حیات اجتماعی، حیات فرهنگی، بغداد

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
4.....	مقدمه
فصل اول: ادبیات تحقیق	
7.....	1-1- بیان مسئله
7.....	2-1- سوالات تحقیق
7.....	3-1- فرضیه های تحقیق
8.....	4-1- مشکلات و موانع تحقیق
8	5-1- اهمیت و ضرورت تحقیق.....
8.....	6-1- اهداف تحقیق
9.....	7-1- محدوده زمانی تحقیق.....
9.....	8-1- پیشینه تحقیق
9.....	9-1- روش انجام تحقیق.....
10.....	10-1- نقد و بررسی منابع
فصل دوم: بستر تاریخی	
14.....	1-2- نسب آل بویه
18.....	2-2- پیدایش حکومت آل بویه
23.....	3-2- قلمرو حکومتی آل بویه.....
24.....	1-3-2- امیران بویهی فارس.....
29.....	2-3-2- امیران بویهی عراق.....
32.....	3-3-2- امیران بویهی ری،همدان، اصفهان.....

34.....4-2-مذهب آل بویه.....

فصل سوم: اوضاع اجتماعی شیعیان در عصر آل بویه

41.....1-3-تشیع در تاریخ اسلام

43.....2-3-حیات اجتماعی شیعیان.....

44.....3-4-جغرافیای زیستی شیعیان در عصر آل بویه

44.....1-3-3-شهرهای نشین شیعه.....

54.....2-3-3-محلله های شیعه نشین

56.....3-3-3-فضای کالبدی شهر های شیعه نشین

57.....4-3-وضع شیعه در بلاد اسلامی.....

62.....3-5-عوامل مؤثر بر زندگی اجتماعی شیعیان

62.....1-5-3-جمعیت.....

64.....2-5-3-مهاجرت

65.....3-5-3-آل بویه.....

68.....4-5-3-روابط شیعیان با مذاهب دیگر

69.....5-5-3-نقابت.....

فصل چهارم: اوضاع فرهنگی شیعیان در عصر آل بویه

77.....1-4-اوضاع فرهنگی شیعیان در آغاز قرن چهارم.....

79.....1-1-4-مدارس و کتابخانه های شیعی

83.....2-1-4-علما و دانشمندان شیعی

89.....2-4-احیای شعائر شیعی

89.....4-2-1-نوشتن شعار های شیعی بر سردر مساجد.....

90.....	2-2-4- استفاده از رنگ سفید در جشن هاورنگ سیاه در عزا.....
92.....	3-2-4- زیارت قبور ائمه و مشاهد متبرکه
95.....	4-2-4- تغییر در نحوه اذان گفتن.....
97.....	3-4- اجرای مناسک مذهبی به صورت آشکار.....
97.....	4-3-1- برگزاری مراسم عزاداری عاشورا.....
100.....	4-3-2- برگزاری جشن غدیر.....
102.....	4-3-3- مناقب خوانی.....
105.....	نتیجه گیری.....
106.....	فهرست منابع و مأخذ.....

از مهمترین سلسله های قدرتمند ایرانی و شیعی آل بویه بودند که توانستند از سال 321 تا 448 ه.ق بر قسمت های بزرگی از ایران و عراق و دستگاه خلافت عباس تسلط نسبتاً کاملی یابند. مؤسسان این حکومت سه برادر به نام های علی عماد الدوله، حسن رکن الدوله، و احمد معزالدوله که از ناحیه دیلمان شمال ایران برخاستند و با درایت و کاردانی و شجاعت خود و تا حدودی هم بهره مندی از بخت و اقبال مساعد، توانستند ابتدا بر فارس و جنوب ایران و بعد بر ری و اصفهان و کرمان و همدان و از شمال تا مرزهای سامانیان تسلط یابند و سپس با تسلط بر بغداد و چیره شدن بر دستگاه خلافت عباسی دامنه حکومت خود را به عراق گسترش دهند. اهمیت حکومت آل بویه در گرایش مذهبی آنها به مذهب تشیع است. در دوره حکومت آنان آداب و رسوم شیعه و آداب خاص مذهبی و شعائر شیعی با جدیت و در ابعاد اجتماعی اجرا گردید. این دوره که دوره طلایی تمدن اسلامی و عصر شکوفائی فرهنگی در تاریخ اسلام محسوب می شود، تحولی عظیم در حیات اجتماعی و فرهنگی شیعیان پدید آمد. در ابتدای این دوره شیعیان در خفقان و تقیه شدید به سر می بردند و برای بیان عقائد و برپائی مناسک دینی خود مخصوصاً زیارت مرقد مطهر امام حسین (ع) دچار محدودیت های فراوانی بودند. اما در دوره آل بویه تا اندازه زیادی از این محدودیتها و مشکلات کاسته شد. پایان نامه حاضر دارای چهار فصل بوده می باشد فصل اول شامل ادبیات تحقیق و فصل دوم به بررسی بستر تاریخی آل بویه از نسب، چگونگی پیدایش، قلمرو حکومتی و امیران بویهی می پردازد و فصل سوم به بررسی اوضاع اجتماعی شیعیان در عصر آل بویه، شهرها، محله های شیعه نشین، فضای کالبدی شهرهای مناطق شیعه نشین و عوامل مؤثر بر حیات اجتماعی شیعیان می پردازد و فصل چهارم به بررسی اوضاع فرهنگی شیعیان، احداث مدارس و کتابخانه های شیعی، علما و دانشمندان شیعی، نحوه اجرای آداب و رسوم مذهبی توسط شیعیان و احیای شعائر شیعی می پردازد.

در پایان بر خود لازم می دانم که از زحمات تمامی اساتید محترم در این مقطع تحصیلی که افتخار شاگردیو علم آموزی در محضر ایشان را داشتم، تشکر و قدردانی می نمایم . به ویژه از جناب آقای دکتر مفتخری، استاد راهنما، و جناب آقای دکتر خسرو بیگی استاد مشاور، و جناب آقای دکتر فروزان که زحمت داوری این پایان نامه را پذیرفتند، صمیمانه سپاسگزارم.

همچنین از زحمات جناب آقای حسین اسلامی، رئیس پژوهشکده ساری شناسی که در مراحل مختلف پایان نامه، حضور بنده را در پژوهشکده پذیرا بوده و در تهیه پاره ای از منابع بنده را یاری نمودند، تشکر و قدردانی می نمایم.

مریم کمالی حمید آبادی - شهریور 1391

فصل اول

ادبیات تحقیق

1-1- بیان مسئله

قرن چهارم هجری دوره پیشرفت حکومت های شیعی ایرانی و اوج گرایشات مذهبی به خصوص تشیع بود. از جمله دولت هایی که در تاریخ ایران پس از اسلام ظهور کردند، حکومت آل بویه بود. آل بویه که از نظر مذهبی شیعه بودند، توانستند با استفاده از شرایط موجود در بافت سیاسی کشور و با تکیه بر درایت و لیاقت خویش بر قسمت های مرکزی و غربی ایران و بعد از آن مرکز خلافت عباسی مسلط شوند. شیعیان تا آن زمان در تقیه و خفقان شدید به سر می بردند. امرای آل بویه تلاش زیادی برای زنده کردن مذهب تشیع و احیای شعائر مذهبی آنان انجام دادند. با آغاز تسلط ایشان بر امور دوره جدیدی در حیات اجتماعی و فرهنگی شیعیان آغاز گردید و شیعیان توانستند با حمایت و پشتگرمی، امرای آل بویه به اجرای آداب و رسومی بپردازند که تا قبل از آن هرگز اجازه اجرای آن را نداشتند و علما و دانشمندان شیعی آزادانه به ترویج و اشاعه مذهب شیعه پرداختند. در مجموع باید گفت که شیعیان در این دوره از حالت تقیه و انزوا خارج شده و به عنوان یک وزنه مؤثر در تحولات اجتماعی و فرهنگی مجال ظهور و بروز یافتند.

1-2- سوالات تحقیق

- 1- حکومت آل بویه در تحول حیات اجتماعی و فرهنگی شیعیان چه نقشی داشتند؟
- 2- نحوه اجرای آداب و رسوم و مناسک مختلف شیعیان در این دوره چگونه بوده است؟

1-3- فرضیه های تحقیق

- 1- ظهور حکومت آل بویه به عنوان یک دولت شیعی و تسلط آنها بر امور خلافت عباسی سبب ایجاد تحولی جدید در حیات اجتماعی و فرهنگی شیعیان گردید.

2- ترویج شعائر و مراسم شیعی از سوی حکومت آل بویه به ویژه عزاداری محرم و برگزاری جشن غدیر

سبب زنده کردن مذهب شیعه و آزادی شیعیان در اجرای این مناسک گردید.

1-4- مشکلات و موانع تحقیق

مشکل عمده ای که محققان برای تحقیق در دوره آل بویه با آن مواجه هستند کمبود منابع و فقر

موجود در کتابخانه های دانشگاهی و عمومی می باشد.

1-5- اهمیت و ضرورت تحقیق

در گذشته شیوه نگارش تاریخ ، وجوه مختلف جامعه رابه صورت خاص، در همه عرصه های حضوری و

فعالیت های انسانی مورد توجه قرار نمی داد، اما با نگاه اندیشمندان و مورخان عصر حاضر نوعی تاریخ

نگاری با عنوان تاریخ اجتماعی پدید آمد که روابط بین همه انسانها را مورد توجه قرار می دهد. شیعیان به

عنوان قشری از اقشار جامعه در زندگی اجتماعی خود سبک ، آداب و رسوم ، مذهب ، نمادها و ساختارها و

مؤلفه های خاص خود بوده اند، که در منابع تاریخی کمتر بدان پرداخته اند . در حال حاضر نیز مناسک

مذهبی و آداب زیارت بقاع متبرکه کم‌اکن در جوامع شیعی نقش مهمی دارند.

اهمیت این تحقیق در این است که گوشه ای از تاریخ اسلام در دوره آل بویه را مورد بررسی قرار داده

و مؤلفه های فرهنگی شیعی احیا شده در دوره آل بویه و توجه امرای آل بویه به مذهب شیعه و

حمایت آنان از اجرای مراسم و مناسک مذهبی آنان که نقش مهمی در جامعه شیعی دارند را بیان می

کند.

1-6- اهداف تحقیق

در این پژوهش ، ضمن ارائه مختصری از تاریخ حکومت آل بویه ، به بیان وضعیت حیات اجتماعی و

فرهنگی شیعیان و شناخت مهمترین نمادها و مؤلفه های حیات اجتماعی و فرهنگی شیعی احیا شده در

دوره آل بویه پرداخته و نحوه اجرای آداب و رسوم و مناسک مذهبی و نمادها مؤلفه ای زندگی اجتماعی

و فرهنگی شیعیان را بیان می کند.

1-7- محدوده زمانی تحقیق

این تحقیق به بررسی حیات اجتماعی و فرهنگی شیعیان در عصر آل بویه بین سالهای 321 تا 448ه.ق با تکیه بر منابع تاریخی می پردازد.

1-8- پیشینه تحقیق

در اغلب منابع حیات اجتماعی و فرهنگی شیعیان در عصر آل بویه به صورت بسیط مورد بررسی و تحقیق قرار نگرفته است و در اکثر کتب اطلاعاتی به صورت کلی درباره زندگی اجتماعی و فرهنگی شیعیان در این عصر موجود می باشد. از انبوه کارهای انجام شده درباره آل بویه می توان به مهمترین آنها به شرح ذیل اشاره کرد؛ کتاب **تاریخ مردم ایران جلد 2** تألیف عبدالحسین زرین کوب، اطلاعاتی درباره فرهنگ شیعیان و وزراء و آبادانی های امیران آل بویه تا پایان این عصر می دهد. کتاب **"آل بویه و اوضاع زمان ایشان"** از علی اصغر فقیهی که در سال 1354 تألیف گردید، حدود دو سوم از این کتاب به تاریخ تمدن و اوضاع فکری و اجتماعی و آداب و رسوم مردم در قرن چهارم و پنجم هجری مربوط می شود و کتاب های دیگر فقیهی، شاهنشاهی عضدالدوله و تاریخ آل بویه و کتاب **"احیای فرهنگی در عهد آل بویه"** از جوئل کرمکه ما را بیشتر با زندگی شیعیان در این عصر آشنا می سازند. از مقالات مهم در این خصوص می توان به مدخل **"آل بویه"** صادق سجادی چاپ شده در **دایرة المعارف بزرگ اسلامی** مدخل **"آل بویه"** کلود کاهن در دانشنامه ایران و اسلام اشاره کرد. در این تحقیق به اوضاع اجتماعی و فرهنگی شیعیان در عصر آل بویه از بعد اجتماعی و فرهنگی با استناد به منابع موجود پرداخته شده است.

1-9- روش انجام تحقیق

روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق کتابخانه ای بوده و روش تجزیه و تحلیل داده ها توصیفی و تبیینی است.

1-10- نقد و بررسی منابع

تاریخ قم

این کتاب اثر حسن بن محمد قمی ، تألیف در سال (378ق) به عربی در بسیت باب که امروز در دست نیست و تنها ترجمه پنج باب از آن به فارسی که در اوائل قرن نهم انجام یافته ، موجود است. تصحیح سید جلال -الدین تهرانی و چاپ توس در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته که تک جلدی بوده در مورد آشنایی بیشتر با نخستین نقبای آل بویه و گسترش این منصب و اهمیت شهر های شیعه نشین مانند قم اطلاعات مفیدی در این کتاب یافت می شود.

تجارب الامم و تعاقب الهمم

نوشته ابوعلی مسکویه رازی متوفی سال 421ه.ق از منابع مهم و دسته اول مورد استفاده در این تحقیق می باشد. با توجه به این که مسکویه سمت خزانه داری عضدالدوله راداشته و از نزدیک شاهد رویدادها بوده، اثرش مهمترین منبع مهم در این موضوع می باشد. مجلد پنجم و ششم این کتاب به همت علی نقی منزوی ترجمه و در تهران به چاپ رسیده است. وی وقایع دوره آل بویه را به طور مرتب از ابتدا تا انتها ذکر کرده و به صورت کوتاه و مفید شرح داده است. از این کتاب بخشی از اطلاعات در مورد عمران و آبادی های آل بویه در هنگام ورود خود به بغداد برای شیعیان انجام داده اند مورد استفاده قرار گرفته است .

المنتظم فی التاریخ الملوک والامم

این کتاب نوشته مورخ ، محدث و عالم مشهور ابو الفرج عبدالرحمن بن محمد مشهور به ابن جوزی (511 تا 597 ه.ق) می باشد، که وقایع تاریخ اسلام و ایران را به صورت سال شمار از ابتدای تاریخ تا زمان مؤلف مورد بررسی قرار داده است ابن جوزی تقریباً اکثر وقایع و اتفاقات مهم را ذکر کرده و حوادثی را بیان کرده که مورخین دیگر به آنها اشاره نکرده اند . وی با وجود تعصب شدیدی که نسبت به شیعیان دارد و گاهی از آنان با لفظ رافضی یاد می کند، ولی حوادث را تقریباً درست و کامل نقل می کند و هر جا اهل سنت مقصر بودند را هم بیان کرده است . در این تحقیق از مجلدات 7،8،13،15 این مجموعه چاپ حیدرآباد دکن استفاده شده است.

الكامل فى التاريخ

این کتاب تألیف ابو الحسن عزالدین علی ، معروف به ابن اثیر متوفی سال 630 ه.ق می باشد همانگونه که از نام این کتاب بر می آید حاوی مطالب گوناگونی است و یکی از رایج ترین تاریخ های عمومی که وقایع عالم را از ابتدای خلقت تا سال 628 ه.ق آورده و و بخش اعظم آن در تاریخ اسلام از آغاز تا سال 628 ه.ق می باشد. وی با دقتی که بین مورخان آن روزگار بی نظیر بوده است، به تدوین و مقایسه روایات و ضبط و نقل اطلاعات اهتمام ورزیده است. الکامل بر اساس سال شمار تنظیم گردیده و به نام بدرالدین لؤلؤ صاحب موصل تألیف شده است. ابن اثیر برای نگارش اولیه بویهبان ، بیشتر به تلخیص کتاب تجارب الامم و تعاقب الهمم مسکویه کرده است و اطلاعاتی در مورد اوضاع فکری، اجتماعی و سیاسی آل آل بویه در قرن چهارم ارائه کرده است. از مجلدات 11، 12، 13 این مجموعه در این تحقیق استفاده شده است.

تاریخ اسلام و وفیات المشاهیر والاعلام

این کتاب اثر محمد بن احمد ملقب به شمس الدین و معروف به ذهبی (673 تا 748 ه.ق) می باشد. ذهبی کتب متعددی در فقه، حدیث، تفسیر و تاریخ دارد و کتاب دول الاسلام وی تلخیصی از همین کتاب تاریخ اسلام است در این کتاب وی وقایع را به صورت سال شمار ذکر کرده است. ذهبی نسبت به شیعیان دید منفی دارد و آنان را رافضی می خواند. از مجلد 27 این مجموعه در این تحقیق استفاده شده است.

تاریخ گزیده

این کتاب توسط حمدا... بن ابی بکر بن نصر مستوفی قزوینی در سال 730 ه.ق تألیف گردیده، این اثر به علت سادگی عبارات مورد توجه مستشرقین از جمله "ادوارد براون" قرار گرفته است و شرح بسیار دقیق یراجع به این کتاب به دست داده است. از مستوفی و خاندان وی اطلاعات ارزنده ای در دست نیست. در این تحقیق درباره تبار آل بویه و خاستگاهشان و شناخت مختصری از هریک از امرای آل بویه از چاپ سال 1364، انشارات امیر کبیر تهران به اهتمام دکتر عبدالحسین نوائی، استفاده گردید.

البدایه و النهایه

این کتاب نوشته عماد الدین ابو الفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر مورخ، مفسر و محدث مشهور، معروف به ابن کثیر دمشقی (701 تا 774 ه.ق) می باشد. وی مانند ابن اثیر کتابش را به صورت سال شمار تألیف کرده است و سال به سال وقایع را ذکر کرده است. وی با اینکه اکثر وقایع و اتفاقات را ذکر می کند ولی موضع بسیار شدیدی نسبت به شیعیان دارد و در برابر غیرمسلمانان بسیار معتدل تر است. وی با اینکه از شأن و مقام علمای شیعه یاد می کند ولی تشیع آنان را موجب کاهش اعتبارشان دانسته است و از شیعیان در همه جا با لفظ رافضی یاد می کند و نام امیران بویهی را با فعل قبحه الله همراه می کند. در این تحقیق از مجلد 11 این کتاب استفاده شده است.

تاریخ ابن خلدون

تألیف ابوزید عبدالرحمن بن محمد معروف به ابن خلدون میباشد که در سال 732 ه.ق در تونس به دنیا آمد. این کتاب براساس سنوات مرتب نشده است؛ بلکه ابن خلدون وقایع مربوط به هر سلسله را که مورخان برحسب سنوات در جاهای مختلف آورده اند، همه را در یک جا گرد آورده است و چون در ابتدا و انتهای هر خبر به عبرتهای حکمت آمیز پرداخته، العبر نام نهاده شده است. این کتاب یکی از جامع ترین تاریخ هایی است که در عالم اسلام تألیف گردیده است. در این تحقیق از مجلدات 2 و 3 این کتاب در خصوص وقایع مربوط به دولت آل بویه و اقدامات فرهنگی آنان مورد استفاده قرار گرفته است.

شذرات الذهب فی اخبار من ذهب

کتاب فوق تألیف ابو الفلاح عبد الحی بن احمد معروف به ابن عماد حنبلی (1032 تا 1089 ه.ق) است. کتاب شذرات الذهب سرگذشت نامه ای است که متضمن گزیده وقایع تاریخی جهان اسلام و تراجم علمای دین ویژه علمای حنبلی که به صورت سال شمار در 8 مجلد تنظیم شده است و وقایع را از آغاز هجرت تا سال 1000 ه.ق با استفاده از آثار متقدمین و متأخرین به رشته تحریر در آورده است. ابن عماد فرد متعصبی بوده و از شیعیان با لفظ رافضی یاد می کند و عضد الدوله را در تشیع تمام می داند. از مجلدات 2، 3، 4 این مجموعه چاپ بیروت در این تحقیق استفاده شده است.

فصل دوم

بستر تاریخی

2-1-نسب آل بویه

کلمه آل به معنی خاندان^۱ و کلمه بویه بر وزن مویه به معنای امید و آرزو است^۲. و در تلفظ عربی به صورت بویی نوشته می شود.

کلمه بویه یک لفظ فارسی است، به ضم اول وسکون واو وفتح یا برون مویه به معنای امید و آرزو است.^۳

ذهبی در کتاب "المتشبه فی الرجال" این کلمه را در ردیف کلماتی چون سیبویه و نبطویه و خالویه قرار داده است،^۴ اما کلمه بویه کلمه ای مستقل است، در حالی که "ویه" در کلماتی چون سیبویه پسوند است و نمی توان آنها را با هم قیاس کرد.^۵

1- محمد معین، فرهنگ فارسی، جلد 1، چاپ هفتم، تهران، امیر کبیر، 1371، ص 80

2- همان، ص 607

3- علی اصغر فقیهی، آل بویه و اوضاع زمان ایشان، تهران، صبا، 1365، ص 82

4- محمد بن احمد ذهبی، المتشبه فی الرجال، مصر، دارالاحیاءالکتب العربیه، ص 104

5- علی اصغر فقیهی، تاریخ آل بویه، نهران، سمت، 1378، ص 14

این سلسله ایرانی و شیعه مذهب و منسوب به ابوشجاع بن بویه فناخسرو بودند و در میان سالهای 320 تا 448 ه.ق بر بخشهای بزرگی از ایران و عراق، تا مرزهای شمالی شام فرمان راندند. آغاز حرکت آنان نیز از سال 322 ه.ق/933 م. می باشد.

نخستین شخص از این خاندان که نامی از وی در کتابها دیده می شود، ابو شجاع بن بویه فناخسرو می باشد، که سه پسر به نام های علی عماد الدوله، حسن رکن الدوله و احمد معز الدوله داشت. ابن اثیرنسب بویه را چنین آورده است: اولاد بویه از نسل ابوشجاع بن بویه فنا خسروبن تمام بن کوهی شیرذیل الاصغر بن شیر کنده بن الاکبر بن شیران شاه بن شیرویه بن شستان بن سیس فیروزبن شیر ذیل بن سنباد بن بهرام گورالملک بن یزگرد الملک بن هرمزبن شاپورذو اکتاف هستند^۱. حمدالله مستوفی نیز در تاریخ گزیده میگوید که نسب ایشان به بهرام گور می رسد.^۲ ابو علی مسکویه رازی صاحب تجارب الامم نیز آورده است "این تیره از پادشاهان ایران، نسب شان را به یزگرد واپسین پادشاه ساسانی می رسانند.^۳ سایکس نیز در تاریخ ایران این خاندان را از طوایف ایران، ساکن دیلم می داند و ذکر می کند که مدعی بودند که از نسل بهرام گور هستند.^۴

فقیهی در کتاب آل بویه و اوضاع زمان ایشان چنین می نویسد: "سید تاج الدین حسینی نقیب از علمای نسابه قرن هشتم به نقل از ابو الاسحاق صابی در کتاب "التاج" چنین می گوید: که عضد الدوله مقتدرترین پادشاه آل بویه از نسب خود جستجو کرد و در این باره مهلبی وزیر معزالدوله مکاتبه نمود. مهلبی از سالخور - دگان دیلم و از موبدان و وجوه مردم ایران، جستجو کرد، همه تأیید کردند و نسب ایشان را به ساسانیان میرسد، را صحیح دانسته اند.^۵

-
- 1- عزالدین، ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، جلد 11، برگردان حمید رضا آژیر، تهران، اساطیر، 1382، ص 4825
 - 2- حمد الله مستوفی، تاریخ گزیده، به اهتمام دکتر عبدالحسین نوایی، تهران، امیر کبیر، 1364، چاپ چهارم، ص 414
 - 3- ابو علی مسکویه رازی، تجارب الامم، جلد 6، ترجمه علی نقی منزوی، تهران، توس، 1376، ص 117
 - 4- سرپرسی سایکس، تاریخ ایران، جلد 2، ترجمه سید محمد تقی داعی فخر گیلانی، تهران، آشنا، 1377، ص 32
 - 5- فقیهی، آل بویه و اوضاع زمان ایشان، پیشین، ص 285

کتاب التاج نوشته ابو اسحاق صابی قدیمی ترین سندی است که مورخان برای نشان دادن نسب آل بویه به آن استناد می کنند. البته چون این کتاب به فرمان عضدالدوله و طبق میل و خواسته وی نوشته شده است، در استناد به آن باید تردید کرد، زیرا ممکن است عضدالدوله با رساندن نسب خود به پادشاهان ساسانی قصد داشته حکومت آل بویه را اصیل جلوه دهد و نشان دهد که تبار آنان از پادشاهان مقتدر ایرانی است و شاهنشاهی در خاندان آنان مورثی است. ابوریحان بیرونی در آثار الباقیه خود اجداد بویه را چنین آورده است: "بویه پسر فنا خسرو، پسر شان، پسر کوهی، پسر شیرزیل کوچک، پسر شیرکوه، پسر شیرزیل بزرگ، پسر شیران شاه، پسر شیرفته، پسر شستان شاه، پسر سس خره، پسر شیرزیل، پسر بهرام گور است."¹

اما آنچه در تمام منابع مشترک است این است، که ابوشجاع بویه برخاسته از یکی از تیره های دیلم به نام شیردل آوند² بوده و عموم مورخان نسب آنان را به پادشاهان ساسانی رساندند ولی در اینکه نسب آنها به کدام یک از پادشاهان ساسانی میرسد اختلاف دارند. با بررسی های انجام شده توسط برخی از مورخان و تعدادی از کسانی که در مسائل تاریخی به تجزیه و تحلیل پرداخته اند، در نسب آل بویه تردید کرده و حتی آن را ساختگی می دانند. قدیمی ترین کسی که در این زمینه بحث کرده و درباره مجعول بودن نسب آل بویه سخن گفته است، ابوریحان بیرونی است. خلاصه سخن بیرونی درباره جعلی بودن نسب آل بویه چنین است: "اگر کسی به راه افراط و تفریط نرود و جانب اعتدال را رعایت کند، در می یابد که نخستین کسی که از این قبیله شناخته شده بویه پسر فنا خسرو می باشد و در میان این قبیله خاندان حفظ انساب معمول نبوده و دلیلی برای جاودانه ساختن نسب از طرف آنها در دست نیست و قبل از انتقال سلطنت به آل بویه چنین نسبی برای آنان شنیده نشده است."³ بدین ترتیب بیرونی نسب آل بویه را به نحوی که ذکر شد مردود می داند. چند قرن پس از بیرونی ابن خلدون نیز با روش خاص

1- ابوریحان بیرونی، آثار الباقیه، ترجمه علی اکبر دانا سرشت، تهران، امیر کبیر، 1363، ص 61

2- جوئل کرم، احیای فرهنگی در عهد آل بویه، ترجمه محمد سعید حنایی کاشانی، تهران، نشر دانشگاهی، 1375، ص 71

3- بیرونی، آثار الباقیه، پیشین، ص 62